

KÁNTOR LAJOS

Sárkányölő

SZABÉDI LÁSZLÓ, A TRANSZSZILVANIZMUS ÉS A NÉPISÉG

„A húszas–harmincas évek fordulóján megpezszdült a szellemi élet a Székely Társaságban és az Erdélyi Fiatalok körül – írja Mikó Imre, a fiatal Szabédi (akkor még Székely) Lászlót idéző emlékezésében. – Számtalanszor hívtam Székely Lacit, tartson velünk, vállaljon szerepet, írjon, mert van hova. Akkor jelent meg Balázs Ferenc könyve, a *Bejáróm a kerek világot*. Írt róla egy másfél oldalas recenziót – a legjobbat, amit a könyvről írtak –, többet semmit. Ismét jöttek a gátlások, jött a szabadkozás, hogy neki a transzszilvanizmushoz nincs köze. Ha nagy ritkán megjelent egy-egy vitaesten, azt csak azért tette, hogy a maga különvéleményét bejelentse.” Mikó szerint két ritka tulajdonság egyesült Szabédiban: az erkölcsi tisztaság és a zsenialitás; analitikus elme volt, azonnal felismerte bonyolult kérdéseknek a lényegét, írásban és szóban pontosan fogalmazott, rendszereket tudott ugyanakkor felépíteni – de viszolygott a kisközösségi aprómunkától. „Vajon baráti dialógusokban fogja elaprózni egész tehetségét, vajon kiharcol-e magának egy munkaterületet, vagy talál-e olyan támpontot, ahonnan kimozdítja helyéből a kimozdítandót? Ez volt a probléma akkor, amikor Szabédi néven az Ellenzékbe írni kezdett. Végre!”

A Szabédi Lászlónál négy évvel fiatalabb jogász-politikus (maga is unitárius) korabeli aggodalma, a költőről adott jellemzése korántsem csupán az egyházon belüli, hanem – mondhatni – az erdélyi irodalmi közvéleményt fejezi ki. Az Ellenzéknél (1934-ben) töltött nem egészen egy év alapvetően nem változtat Szabédi László helyzetén és közérzetén, noha (Mózes Huba repertóriumja szerint) 1934. június 5. és december 25. között harminc tudósítása, publicisztikai írása jelenik meg a vezető kolozsvári napilap hasábjain, és e sorozatot megelőzi az Ellenzékben egy fontos versközlés is: *A szabédi hegy alatt* (1933. dec. 24.), 1933 októberétől 1935 januárjáig pedig ugyanitt kilenc (!) novelláját közlik, köztük van a *Táltos koromban*, a *Jószagú leány* és a *Sete-suta sátán*. A Keleti Újság mellett tulajdonképpen már nyitva áll a költő, prózaíró és a kritikus előtt a Pásztortűz, az Erdélyi Helikon és a Hítel is (1934-ben a Protestáns Szemle több könyvkritikáját fogadja) – a kirekesztettség, a „külön kerék” érzetét mégsem tudja legyőzni magában. Egy, másfél évtizeddel a bibliográfiai adatokból kiolvasható irodalmi áttörése után, 1949-ben írt önéletrajzában így emlékezik vissza életének erre az időszakára: „Novelláimból, verseimből hiányzott a transilván hang. Főként ez, de meg az a tény is, hogy a velem egykorú írók már többé-kevésbé ismert nevéek voltak indulásomkor (itt elsősorban természetesen az értelmiségi írókra gondolok, mint Dsida Jenő, Kováts József, sőt a nálam fiatalabb Kiss Jenő), az erdélyi magyar irodalomban elszigetelt helyet jelöltek ki számomra. Nem egy írón mutathatnám ki folyóiratokban megjelent műveim közvetlen hatását (a verses epikát például az én kezdeményem után kezdték művelni), ennek ellenére sehol nem emlegettek és soha erdélyi kiadót nem volt módom találni.”

Szabédi maga is próbált kiadói lehetőségeket teremteni. Erre utal egy 1935. augusztusi, Balázs Ferencsel, az unitárius pap íróval közös előfizetési felhívása, egy könyvsorozat szándékának a bejelentése. (Két Balázs Ferenc-kiadvány után harmadiknak egy Szabédi-szöveget ígérnek, az állampolgári szabadság biztosítékairól.) 1936-ban *Délia* című drámai költeménye a saját kiadásában jelenik meg, Kolozsvárt (az Erdélyi Helikon-beli közlés után, a szedés felhasználásával). 1937-ben az *Új Erdélyi Antológia* (Abafáy Gusztáv, Jancsó Elemér és Szemlér Ferenc szerkesztésében) egy Szabédi-novellát is tartalmaz, a *Kalliopét*. Szabédi László a harmincas években részese az erdélyi fiatal írók több kezdeményezésének is – meghatározó szerepet azonban csak a következő évtizedben kap, illetve

vállal. Véleménynyilvánítása – szűkebb vagy tágabb körben – mégis fontos, különösen az események későbbi alakulása függvényében.

Amikor Balogh Edgár 1937 tavaszán, a különböző romániai magyar szellemi és politikai irányzatok képviselőinek „parlamentjét” előkészítendő (amely Vásárhelyi Találkozó néven került be Erdély történelmébe, és Tamási Áron vállalt benne jelentős szerepet), a Független Újságban többeket megszólaltat, Szabédi két mondatba tömöríti a lényegét: „A kisebbségi magyar szellemi élet különböző csoportjainak parlamentáris találkozásjától határozott állásfoglalást várok két irányban: saját tömegeink felé demokratikus és liberális szellem érvényesítését, az államhatalommal szemben pedig, tekintve, hogy az uralom a mi véleményünktől és állásfoglalásunktól függetlenül eltolódhatik akár a legszélsőbb antiliberalis és antidemokratikus irányzatok felé, egy olyan egységes nemzeti magatartást, amely mindig kellő erővel rendelkezék jogaink védelmére. Azaz: saját soraink felé érvényesített liberalizmusunkon keresztül ne áruljuk el nemzeti fennmaradásunk lehetőségeit a legkülönbözőbb hatalmi viszonyok között sem.” (A lapban a szöveg fölé a *Magyar baladás, magyar megmaradás* cím került.)

Ugyanebben az évben (a Vásárhelyi Találkozó szellemétől természetesen nem függetlenül) kezdődik az Erdélyi Helikonban, Szemlér Ferenc cikkével, a „jelszó és mítosz” vita, egy újabb kísérlet az erdélyiség, azaz a transzszilvanizmus meghatározására – vagy éppen elvetésére. Írásának közlése (véglegesítése?) előtt Szemlér körlevelet küld szét, nemzedéktársait a fogalom tartalmáról, hatóerejéről faggatja. Szabédi nyilvánvalóan a Szemlér által megszólítottak között szerepel – és a rá (Szabédira) jellemző módon hosszú fejtegetésbe, önmaga vallatásába kezd válaszlevelében. Az eljövendő Szabédi-filológia feladata lesz megállapítani az egyes szövegváltozatok egymáshoz való viszonyát, azt, hogy a leírt gondolatokból mit juttatott el Szemlér Ferenchez, és mi az, amit csak az elküldetlen levelek (Székely Róza, a lelkiismeretes testvér által összegyűjtött) dossziéja őrzött meg a Lázár utcai otthonban. Szabédi László gondolkodásmódjának megismerése és megismertetése azonban a változatok összesítésére készlet.

A lényeg: a „TÁJ-transzszilvanizmus” és az „ORSZÁG-transzszilvanizmus” megkülönböztetése és jellemzése; az előbbit Reményik Sándorhoz, az utóbbit Kós Károly nevéhez kapcsolja. Szabédi alaphangja itt (is) a kételkedés, a gyanakvásé, amit ilyen megjegyzései sejtetnek: „Rejtekszavakkal állunk szemben”; „a transzszilvanizmus voltaképpen az unió madárnyelve”. A kétféle transzszilvanizmus az okfejtés („hangosan” gondolkodás) közben össze-összekeveredik, s történelmi-politikai jelleget kap. Szabédi nem frontálisan áll szemben Kósék múlt- és jövőképeivel (ideológiájával), hanem mintegy két évtized (1919–1937) romániai tapasztalatát szembesíti az elmélettel. „Az országtranszszilvanizmus, mely kezdetben csakugyan jelentett eredményt, megkönnyítette, ismétlem, lelkileg az új államkeretek között való elhelyezkedést, később már, a fajták közötti megértés hangoztatásával, saját illúzióinak áldozata lett. A megértést csak mi hangsúlyozzuk folytonosan, a román nem s a német sem. Ennek a magatartásnak az eredménye csak az lehet, hogy a mind agresszívebb nemzeti szellemmel csak a valóságban nem létező – vagy legfeljebb csak a múltban létező – erdélyi szellemet tudjuk szembeállítani: nem egyforma fegyverekkel küzdünk. Mivel mindkét vagy mindhárom félnek »engedni» kell, mi mindig engedünk nagy előzékenyen s aztán a saját engedményeinkkel maradunk.” Az országtranszszilvanizmus – állítja Szabédi – azzal, hogy az „erdélyi szellemben” egy európaibb szellemet, egy nyugatibb magatartást vélt felfedezni (az erdélyi magyart kulturáltabbnak tekintve, mint a magyarországit), „némileg belekerült a rosszul értelmezett marxizmus malmába. Mégpedig olyanformán, hogy történetiszemléletében a nemzeti szempontokat másodlagos fontosságúakká degradálta, s nevezetesen azt tanította, hogy az egységes Erdélyben voltak ugyan társadalmi s ezzel kapcsolatos vallási különbségek, de ezek nem voltak nemzeti különbségek; itt nemzetiségi perpatvar sohase volt – mondjuk Horáig, Kloskáig (én ugyan szeretném tudni, hogy lázadhatott-e a románság, amíg nem is volt Erdélyben, vagy még csak gyéren szivárgott, de ezt hagyjuk). Az merő véletlenség, hogy a románság mindig jobbagysorban élt, s bizonyíték erre, hogy akadt egy-két román nemes is. Minden mozgalomnak társadalmi okozói voltak, példa rá a Budai Nagy Antal-féle huszita-paraszt lázadás, melyben magyarok és románok egyaránt vettek részt. Hát én ezt nem kétlem, én csak a példa bizonyító erején merengek el.” És itt visszatér eszmefuttatásának Kós Károly-i kiindulópontjára, mármint Kós drámájára, a *Budai Nagy Antakra* (amely „a mát akarja a múlttal tanítani”); nem tudja

másként értelmezni a dráma üzenetét, mint hogy „a román paraszt szolidárisabb a magyar paraszttal, mint a román úrral. Ez még csak egyszerűen nem igaz (még az se olyan biztos, hogy a román paraszt a román paraszttal szolidáris), de nem enyhe óhajjal állunk-e szemben...”

A Szabédi-féle értelmezésben a tájtranszszilvanizmus: menekvés a román Erdélytől. E meglepő kijelentés után az erdélyi magyar irodalom, sőt az erdélyi magyar társadalom régi fájó kérdésére, az Áprily-kérdésre, általánosabban a re-, illetve expatriálásra tér rá. Válasza alapvetően eltér attól, amit a kortársak többsége (Reményikkel az élen) fogalmazott meg. Szabédi László közelítésében tehát: „Én kezdettől így értelmeztem a tájtranszszilvanizmust és ezért nem láttam soha ellentmondást abban, hogy a »Tetön« költője »cserbenhagyta« Erdélyt. Értetlen és gyerekes vád; a transzszilvanista Áprily sohasem hagyta cserben a tájékat, hiszen a tájékban a magyar Erdélyt magasztalta mindig és aztán – a román Erdélyt nem bírta tovább.” Magára is vonatkoztatja a dilemmát, s általában minden romániai magyarra (1937-ben!): „Az uralomváltás tényének elfogadásával lemondok-e magyarságomról? ez a kérdés. Vajon elég-e egyszerűen így felelni: nem? Hiszen esküt kell tenni, hiszen a fiamat román katonának kell adni, hiszen román nyelvvizsgára kell állni, hiszen esetleg *egész elmémet csupa magyarságomtól idegen gondokkal kell megtölteni*. Marad-e egyáltalán időm, *időm*, fizikai és szellemi IDŐM, hogy magyar legyek? Nemmel felelek, ez rendben van és szép tőlem; de: igazam van-e? Mi hát a kérdés? Az uralomváltás tényének elfogadásával lemondok-e a magyarságomról? Ó, erre csak azt lehet felelni: NEM AKAROK. Nem akarok lemondani. Ez nem ténykérdés; itt minden az akaraton fordul meg. Mert jóllehet a lélek kész, de a test erőtelen, és nézz körül, hogy pusztul itt Erdélyben a magyarság. Nem egy pillanaton fordul meg ez a kérdés, hanem a pillanatok sokaságán. Olyan ez, mint az ébrenlét és az alvás, olyan ez, mint az élet és a halál, olyan ez, mint az éjjel és a nappal: nem tudod, mikor kezdődik, egy pillanatban már csak arra ébredsz: román vagy, s aztán kutathatod, hogy hogyan történt. Nos, ezt hagyjuk, nem ide akartam kilyukadni. Ez a veszedelem személy szerint sem Áprilyt, sem Reményiket nem fenyegette, én pedig kettejük példáján oda akarok kilyukadni, hogy hogyan történhetik meg, hogy két tájtranszszilvanista közül egyik megy, másik marad, és azt akarom bizonyítani, hogy aki megy, nem maradt hűtlen magához.” A fogalom és magatartás – a tájtranszszilvanizmus – további megfajtasítások során megismétli Szabédi, hogy ez nem jelentett közeledést az erdélyi népek felé; „a magyarságnak, a magyar létnek tényezője volt, egy szellemi búvóhely kizárólag az első nemzedék használatára és kizárólag a polgári réteg számára”. És így vitatkozik kortársaival, önmagával, csaknem tizenhárom oldalon át, természetesen kitérve Makkai Sándorra, az egyházakra, az iskolákra is.

Az idézett gondolatsor, azonbelül a „szellemi búvóhely”, az eskütétel és még több hívószó Szabédi egyik nemzedéktársának, pályája egyik utolsó élő tanújának, Balogh László (ma Tatabányán élő) ny. irodalomtanárnak 1998 márciusában leírt emlékezésével kapcsolható, amely hozzásegít a Szabédi-titok megfajtasításához – de a második világháború utáni évek magyarázatához mindenképpen. A Kolozsvári Unitárius Kollégium, a marosvásárhelyi Bolyai, majd (újra Kolozsvárt) az Állami Gyakorló Gimnázium egykori tanára, a negyvenes évek elején a Termés munkatársa (aki a pécsi Sorsunkban, 1943-ban, terjedelmes tanulmányban mutatta be Szabédiék nemrég indult folyóiratát, az új nemzedék íróit) felidéz egy epizódot az 1943/44-es tanév karácsonyi vakációjának napjaiból, amikor is írásos meghívóval a (kolozsvári) Városházára hívták, a Termés munkatársi közösségének megbeszélésére. Járt már ott a bécsi döntés előtt, a román királyi diktatúra alatt szólították oda a tanárokat, az Unitárius Kollégium tanárait is, hűségnyilatkozat tételére. Ezt a háborús évek közepén sorra került városházi összejövetelt egy újabb rendszerváltás fenyegetése indokolta. Balogh László így emlékezik vissza a történetekre:

„Tizenketten, esetleg eggyel-kettővel többen lehettünk. Megérkezésem után azonnal, in medias res kezdett Szabédi beszélni: – Azért kérte az összejövetelünket – mondta nagyon komolyan, töprengő hangon –, mert most már mindenki előtt világos, hogy Németország elveszítette a háborút. A hazánk és népünk iránti felelősség arra kötelez minket, próbáljunk megtenni mindent, hogy a magyarság is – Németországgal együtt – ne veszítse el ezt a háborút. – Talán félpercnyi szünet következett. Mindenki tudta, hogy ez a helyzet. Kissé óvatosan, halkán már terjedtek az ilyen viccek: ha a finn ugor, akkor a magyar is ugor. Mégis riasztó volt ez a nyílt kijelentés. Csend volt, vártunk.

– Csak egyetlen lehetőséget látok arra – kezdte újra a beszédét Szabédi –, hogy népünk és Erdély mentése érdekében bármit is tehsünk, ha magát a Termést és írói közösségének munkásságát is a

baloldal szolgálatába állítjuk. Persze csak abban az esetben – nézett három ismeretlen férfi felé –, ha elhiszik segítő szándékunk őszinteségét és ajánlatunkat, vagy úgy mondjam inkább, hogy felajánlkozásunkat egyáltalában elfogadják.

Rettenetes csend következett. Mintha nem is lélegzett volna egyikünk sem. Szabédi is úgy ült, mintha megkövült volna. Mereven nézett maga elé a semmibe, mint aki ránknézéssel sem akar bármelyikünkéből is nyilatkozatot kihúzni. Nekem az járt az eszemben, vajon az a három, előttem ismeretlen ember is azok közé a moszkvai levéllel dicsekvők közé tartozik-e, akiket nem is nagyon régen még olyan gondtalan és vidám megvetéssel gúnyolt ki, s akiknek most kegyét keresi. És nemcsak saját magát, nemcsak az oly nehezen megvalósított Termést, de minket, munkatársait is a kommunisták szolgálatába ajánl?”

(Balogh László előzőleg föleleveníti egy Majális utcai sétáját Szabédival, amelynek alkalmával a költő megmutatta a házat, a Diamant Izsóét: ide hívták őt a kapitalisták marxista körébe, itt járt néhányszor; akkor mondta Szabédi, hogy egyeseknek a belső zsebében talán már ott lapul a Moszkvából, Sztálintól érkezett levél...)

A kolozsvári Városházán 1943/44 telén sorra került találkozó – Balogh László és Makkai László várakozásra intő felszólalása után – határozat nélkül ért véget. A folytatás számbavétele új fejezetbe tartozik, a kísérlet (a vészhelyzetben elhangzó javaslat) értékelése azonban nem függetleníthető a Termést létrehozó szándéktól: a magyar szellemi értékeket felszínre hozni és a néphez eljuttatni. Az EMKE (az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület) elnökségének címzett – a Szabédi-hagyatékban Szabédi László kézírásával megtalálható – levél (Asztalos István, Böződi György, Jékely Zoltán és Kiss Jenő nevében is) részletesen kitér a tervre és annak előzményeire. „Alulírott erdélyi írók még a román megszállás éveiben csoportosultunk abból a célból, hogy a magyar falusi nép, különösen a szórványvidékek magyarsága körében ébresszük és ápoljuk a nemzeti összetartás tudatát, és a lehetőségekhez képest eljuttassuk hozzájuk a magyar műveltségnek általuk annyira nélkülözött kincseit.” Mezőségi falvak nevét sorolja a levél, amelyeket felkerestek, de a katonai diktatúra minden gyülekezési lehetőséget megakadályozott. 1940 ősze „a kényszerű tétlenségnek” véget vetett. „A politikai kisebbségből uralkodó nemzetté vált magyarság azonban történelmünk viszontagságai s a múlt sajnálatos mulasztásai következtében tájunkon ma is kisebbségben, etnikai kisebbségben él. Népünk helyzete kötelességünké tette, hogy megkezdett munkánkat az idegen elnyomatás megszűntével se tekintjük befejezettnek, mert ha meg is szűnt a durva hatalmi nyomás, népünk magyarságának veszélyeztetettsége alig csökkent. Ennek felismerése indított arra, hogy az új helyzetben adott nagyobb lehetőségek felhasználásával munkánkat szélesebb mederben folytassuk tovább.”

E „szélesebb meder” leírásában szerepel a falvak, külvárosok felkeresése és felolvasások tartása, olcsó könyvsorozat indítása és évente négyszer a Termés megjelentetése – a munkára szövetkezett írói közösség szellemi termésével, a „Vadrózsák” rovatban az élő népköltészet publikációival, az irodalmi és művelődési élet jelenségeinek tükrözésével; ezek mellett a Termés „különös gonddal vigyázza a körülöttünk és velünk együtt élő népeknek a magyarság sorsára nézve nem közömbös megnyilatkozásait”. A rendszerváltozás bekövetkezése után írt Szabédi-önéletrajzokban, némi hangsúlyeltolódással, azt olvassuk, hogy „a Termés szabad fórum volt, amelyben a »népi« gondolkozás és a »szocialista« gondolkozás pólusait igyekeztünk egyeztetni”. Egy részletesebb (1949. júniusi) változathoz meg tudhatjuk, hogy „a Helikon és a Pásztortűz tökéletes eltalajlanodását s kivált a Pásztortűz veszedelmes eltolódását” látva (Vásárhelyi Z. Emil szerkesztésében), öten (Asztalos, Böződi, Jékely, Kiss Jenő és Szabédi) összeálltak, felajánlották a Pásztortűz tulajdonosainak a lap átvételét; s miután felajánlásuk nem hozott eredményt, elindították a Termést. Az itt következő jellemzés, a kor megkövetelte – és a Szabédi László által sajnos túlteljesített, ám őszintén átélt – önbírálat, önostorozás szellemében, nem tagadja ugyan meg a negyedévi (lapengedély hiányában könyvnek álcázott) kiadvány népi vonalát, elmarasztalja viszont liberalizmusát. „A Termést vitafórumnak szántuk, s ideológiai iránya kezdetben kimerült ebben az – utólag tisztábban látom – opportunista liberalizmusban. Két év alatt nyolc kötetét adtuk ki, s közben a Termés a magyarországi népies mozgalom erdélyi szárnyává alakult. Én magam a Termésben kevés szépirodalmi, több publicisztikai anyaggal szerepeltem. Ezek a cikkeim 1944-ben könyv alakban is megjelentek »Ész és Bűbáj« címen dr. Püski Sándor kiadásában. Mire törekedtem? A népies mozgalom elismertetésére, kritikával illetve

romantikus elemeit. Hosszas volna most saját tévedéseim elemzése. A könyv elolvasása, azt hiszem, mindenkit meggyőzhet szándékaim irányáról, persze kisiklásaimról is.”

Szabédi László népi elkötelezettsége – ha egyáltalán szabad, lehet 1944 ősze előtt Szabédival kapcsolatban elkötelezettségről beszélni –, annak sajátos, valóban kritikai volta egyrészt a Termésből (a folyóiratban közölt tanulmányaiból) olvasható ki, másrészt verseiből és novelláiból, amelyek az *Alkotó szegénység* (1939), a *Telehold* (1944), illetve a *Veér Anna alszik* (1941) című (Budapesten megjelent) kötetekben találhatók. Az úgymond mozgalmi kapcsolatnak, a népi irányzat iránti intenzív érdeklődésnek közvetlen és közvetett dokumentumai már a Termés-korszak előtt fölfedezhetőek (Balogh László idéz egy 1938-as emléket, amelyben többek közt Kovács Imre, Szabó Pál és Karácsony Sándor neve bukkan elő) – magával a népköltéssel való találkozás jóval korábbi Szabédi életében. A Szemlér Ferenchez szóló, a transzszilvanizmusnak saját alkotásaira gyakorolt hatását elemző, pontosabban azt tagadó levelében Petőfi, Arany, Madách és Vörösmarty művei mellett, sőt ezeket megelőzve, Kriza János híres gyűjteményét említi. A *Vadrózsák*ból, a *Vadrózsák* által tanult meg olvasni is; édesapja olvasta neki a *Kőműves Kelemennét*, a *Júlia szép leányt*, a *Budai Ilonát* – „s addig olvasta, amíg könyv nélkül tudtam őket. S mikor már *tudtam* őket, akkor *elolvastam*, azaz *kitaláltam* a betűket.” Négy-öt éves volt akkor...

Ez a mély kapcsolat, a népballada, a népdal, a mese vérévé válása egyrészt, másrészt az értelmiségi lebegés, a „külön kerék”, a „romokon sodródó sorskerék”, az állandó otthontalanság érzése s a tartozni valahová, a beletartozni egy nagyobb közösségbe, részeként a nemzetnek tenni is érte: ez a kettősség alakítja, teszi egyénivé költészetét és prózáját. Egyszerre rokona József Attilának, Illyés Gyulának és Szabó Lőrincnek – mégis más, mint ők. Erdélyisége (nem transzszilván módra), kisebbségi volta plusz teher, plusz kín és plusz felelősség. Mert a „belészülettem” nem ad biztonságot, nem ad felmentést – átjárás van innen, Szabédi számára, a szenvedés, az öngúny felé („ujjongok: Ó, szép s nekem való nép!”). Amikor Szabédi józanságáról beszél, irodalomtörténeti tanulmányában Pomogáts Béla egyaránt hangsúlyozza a népi írók erkölcsi felelősségtudatának, szociális radikalizmusának Szabédi Lászlóra gyakorolt hatását, de azt a gyanakvást is, amelyet „a harmincas évek magyar és erdélyi közléte mozgalmakban és ideológiákban produkált” túltermelése váltott ki belőle; s ugyancsak fontosnak nevezi vonzódását a szomszédos népek testvériségét és együttműködését hirdető koncepcióhoz. Tanulmányokban, vitacikkben és versekben követhető nyomon Szabédi idegenkedése „a mozgalom körében érvényesülő irracionálizmustól”, miszticizmustól.

Mint a Szabédi-életmű meghatározó részében – az igenlés és a tagadás dialektikája érvényesült a népi származását soha el nem hallgató tudós költő s a népi írók mozgalmának viszonyában is. Ahogy például *A szabédi zsoldárban* (1936) a magyar balladahagyományt aktivizálja, abban nem egyszerűen a hagyományörzés, a hagyományfelmutatás gesztusa van benne, hanem – a tragikus történetet elbeszélő klasszikus ballada és a vígballada elemeinek ötvözésével – tudatos költői rálátás, rámutatás is saját korának falujára, a falu „új erkölcsére”. A *honnan hová* még világosabban kimutatható másik két versének szembesítésével, melyeknek címében a fogadott szülőfalu neve megjelenik. *A szabédi hegy alatt* (1930) tökéletesre csiszolt újkori balladának tekinthető, alighanem tanítani lehetne általa a népballada belső ritmusát, az objektív és szubjektív elemek arányát, vegyítésük módját. A balladai történetbe egyetlen versszak erejéig épül be a költő (Szabédi László) vallomása, ám ez is fölfogható akár a halott, akár az őt sirató feleség szövegének:

*A szabédi temető
kicsi hegyen nagy lejtő,
de olyan szép temető
a világon nincs kettő.*

A szabédi Nagyréten (1936) ezzel szemben vallomásos vers, a személyes élmény uralja, ebbe simul bele az irodalmi „tanultság”. Már a verskezdetből („Boldog vagyok kicsit, / mert kínjaim kicsik, / fut a nagyja előlem;”) kielemezhető „a Balassinak tulajdonított, valójában a 18. században keletkezett *Őszi barmat után* című népdal egyik szövegváltozatának antinómiája („Boldogtalan vagyok, / Mert kínjaim nagyok, / Mint holt eleven járok”) – amint ezt Pomogáts megfigyelte –, e rokonság mellett azonban

más feltűnő hasonlóságok és különbségek is szemünkbe ötlenek. Kétségtelenül szembeállítható a népdalbeli kuruc bujdosó fájdalom a XX. századi költő hazataláló örömeivel, és az is elmondható, hogy „a hazatalálás nem pusztán geográfiai, hanem kulturális értelmű” (Pomogáts); ám a vers lényegéhez tartozik, hogy ez a rátalálás az egész ifjúságában vágyott szülőfalura, a „hazatalálás” nem zavartalan – a Szabédra megérkezés nem torkoll idillbe. Egyáltalán nem! A XX. századi magyar líra egészében figyelemre méltóvá éppen a nyugtalan, nyugtalanító ritmus, a kísértetiesen visszatérő gyorsvonalzakatolás (a vasúttól távol fekvő faluban!) s az így látomásossá növelt sorstudat teszi *A szabédi Nagyréten-t* (a vers alaphelyzete: az apai-anyai szülőfalú felé robot a vonat a költővel):

*Csikordul a vas-in,
csupa sín, csupa kín,
csupa rímes csudarém!*

Sem előbb, sem később nem érte el, nem ismételte meg a játékos formának ezt a csodálatos könnyedségét – mégis ijesztő ez a ritmus, a tiszta rímek és asszonáncok, az alliterációk, szinonimák, antonimák s a rokon hangzású szavak pazarló áradása.

*Senyvedek, sanyargok,
s nyergelek, s nyargalok
maradásom nincs sehol,
alattam üresség,
felettem üres ég,
se mennyország, se pokol,
réveteg álmokon
rémeket álmodom –
a vonatom zakatol.*

És ugyanez a megszállottság, a múlt számbavétele során felpörgetett lélekállapot uralja mind a huszonöt, egyenként kilencsoros strófát. Mintha a sorsától menekülő költő száguldana versenyt a gyorsvonattal (a gyermekkori állomásokról visszakísértő s a felnőttkor vonataival):

*Mint aki eltévedt,
huszonkilenc évet
bolyongtam vasutakon,
alattam mindig az
ingatag vashidak
morajló folyamokon,
utak és vasak és
nyakamon van a kés –
zakatol a vonatom.*

Már úgy tűnik, hogy a vonatablaktól feltáruló (?), az emlékeknél békésebb látvány, a szabédi Nagyrét a maga „csupa kék, csupa zöld, csupa ég, csupa föld” valóságával megnyugvást ad („múltam múló agyrém, / a szabédi Nagyrét / kaptat már új erőre”). Győzni látszik az ittasuló fény, a „súlyemelő” nyár, a gyermekjáték vidámságával robbannak, röppennek a verssorok:

*repül a, repül a,
repül a, repül a,
repül a gólyamadár!
kirepül, kerepel,
békát lát, brekeke,
lecsap, és felcsípi már,*

*kóvályog kevélyen,
maradék fedélen
a párja komolyan vár.*

*Repül a csavargó
ügynök, a pillangó,
repül a sárgarigó,
repül a pántlika,
repül a, repül a
répa, retek, mogyoró!
repül a tengelic,
repül a kedvem is,
bej, hali hó! hali hó!*

Három újabb szakasz, az eksztázis némi csillapodásával, a szülőfalu szépségeinek most már tudatos, illúziótlan birtokbavételével (mert a határban: „semmi jussom semmihez”) és ezzel a verskezdetet variáló sorral: „Most boldog vagyok itt” (a többi nyolc sor megegyezik az első szakaszéval)... Hogy az utolsó, a huszonötödik versszakban – noha nem vonatkoztatolásszerűen, „emberibben”: a kutyaugatásban – visszatérjen a komor intelem, a balsejtelem:

*Csak a kutya, láncon,
ne járna vad táncot,
mint egy veszett motolla!
csak a kutya, későn,
ha setétedés jön,
ne vonítna, csabolna!
csak a kutya, éjjel,
– orgonáló vészjel –
csak a kutya ne volna!*

(Ez az utolsó szakasz szépen mutatja a szakaszok kisebb, háromsoros egységekre bontását, a párhuzamok és ismétlések intenzitásnövelő szerepét.) Már a sín-motívum s egy szemléletes alliterációsor („Démoni dinamó / dongva egy dalt dalol”) József Attilára emlékeztetett, ez az utolsó szakasz pedig a *Hazám* (1937) zárószonettjének alapmetaforájával cseng össze. (Ne felejtjük: *A szabédi Nagyréten* az előző évben, 1936-ban született – Szabédi kölcsönzéséről nem lehet szó. József Attila pedig aligha ismerhette Szabédi László versét.) Akárcsak József Attila szonettjében, itt sem „tisztá népi” hang érvényesül – tetten érhető benne a Nyugat költői forradalma is; és az a bizonyos „értelmiségi lebegés”, az épp csak elaltatott félelem, a tragikumérzet, amelyet véglegesen egyén és közösség egymásra találása, összehangolódása oldhatna fel. (József Attila-párhuzam kínálkozik Szabédi egyik legtökéletesebb verse, az 1946-os *Csillogj, Margitka* elemzésekor; értelem és érzelem vitáját szerelmes versében is folytatva, a kolozsvári költő nevükön nevezi a dolgokat, szerelmét a világegészbe kapcsolja, miként klasszikussá nőtt kortársa; ebben a lírában éppúgy megfér a modern természettudományos dialektika, mint az *Ómagyar Mária-siralom* képvilágát felvillantó, de sajátjává átminősített figura etimologica: „Világolj hát, világom, / világolj életemben, / fényednél a világon / a rendet megteremtem.”)

Vonzás és taszítás tragikus játékában sok tényezőt kell figyelembe venni (a Termés-beli tanulmányok, kritikák lényeges tanúságtételek lesznek); a tiszta eszmények, az igazolt eszmék hamis kisajátítóinak negatív példáját semmiképpen sem mellőzhetjük a történelmi tényezők közül. Illyés Gyula *Egy népfínak* címzett híres sorai („Azt, hogy a nép fia vagy, igazolnod, sejh, ma nem azzal / Kellene: honnan jössz, – azzal, ecsém: hova mész!”) egy nemzedék szomorú tapasztalatait foglalták epigrammába; Szabédi *Ars poeticája* (1943) ugyanebből a gondolatkörből, ugyanebből a dilemmából

fakadt, csakhogy ő – alkatának megfelelően – a kétséget, fájdalmat és iróniát nem választja szét, amikor egy hazug nemzeti kurzusról, a „drága”, azaz jól fizető csábításról s a népet kiárúsítókról szól.

Szabédi népi ihletésű lírája szellemében és formájában egyként távol áll a harmincas–negyvenes években divatos népiességtől. Az ő népiségét a legmaradéktalanabbul, a legmagasabb művészi szinten a *Sárkányölő* (1940) őrzi: a költő egyénisége itt tökéletesen feloldódik a népmesei hangban, azonosul a romantikus történettel. De ez a fajta romantika nem eltávolodás a valóságtól, a mesei elem reális harcot tükröz: a sárkány ellen induló s mind a három nyílveszejét idő előtt kilövő vitéz katonában lehetetlen nem ráismernünk a költőre, aki immár védtelenül áll az igazi veszedelemmel, az igazi ellenséggel szemben:

*Jön a sárkány, tüzet okád,
a katona nagyot kiált,
nagyot kiált a katona:
béj, vissza, béj, sárkány koma!
Nyílveszeje egy se volt.*

Illúzió és valóság népi hagyományokban gyökerező, mégis modern, epikus elemekkel építkező, ám alapvetően lírai megragadása ez a vers, amelyre pontosan talál az Illyés Gyula adta jellemzés: „a regionalizmust is úgy szólaltatja meg, ahogy kell: európai színvonalon”.

Érdekes párhuzamot ígér a népi írók ugyancsak jellemző műfajában, az elbeszélő költeményben a *Kelen Péter* (1936) és, mondjuk, a harmincas években keletkezett illyési verses epika szembesítése. Ezzel is Szabédi és a népiek mozgalmának kapcsolatát láthatjuk tisztábban. A kor jellemző elbeszélő költeményei népi hősokeket énekelnek meg, az újra időszerűvé vált Petőfi-jelszó szellemében: „Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék.” Szabédi verses novellája a huszonnyolc éves magántisztviselő „szerelmi kalandjáról” nem a *János vitéz*, inkább *A helység kalapácsa* modern utódjának tekinthető. Az úrhatnám polgárcsalád, az éhenkórász költő és a bárgyú, de biztos egzisztenciájú Kelen Péter története szociológiai látásra – és jó humorra vall. (E hangvétel, a folytatás két évtizeddel később tapasztalható Szabédi írói pályáján; ragyogó verses szatíra, a kor, a neoproletkult hű tükre születik meg *A pacsirta* című tanmesében – amelynek fogadtatása szintén jellemző a korra, szatírába kívánczón.)

Szabédi poétikai teljesítményét – jóval *A magyar ritmus formái* megírása előtt – a harmincas–negyvenes években írt versei alapján lehet megítélni, a megtartva-megújítók közé sorolva *A szabédi zsoltár*, *A szabédi Nagyréten*, a *Sárkányölő*, a *Rózsabullató fa* szerzőjét. Indokoltnak tekinthetjük nem csupán a költői epika, hanem a gondolati líra Szabédi-féle változatainak elemzésében is felvillantani az Illyés-párhuzamot. Pomogáts Béla írja *A tárgyias költészettől a mitologizmusig* kísérve a magyar népi líra két világháború közötti irányzatait, hogy Szabédi azt a versszerkezetet alakította ki, amelyet Illyés tett ismertté: a dalszerűséget a modern gondolati költészettel váltotta fel. Kétségtelen, hogy Szabédi László a gondolatnak rendelte alá a verset, a ritmust a gondolathoz hajlította, feloldotta a verselés gépiességét, közben azonban – lírája legjobb darabjaiban – a játékosságot, a könnyedséget sem adta fel. Ha nem is költészete egészével, néhány versével bizonyára beírta a nevét a XX. századi magyar líra történetébe – jóllehet utókora erről többnyire hajlamos megfeledkezni.